

НЕОБХОДИМОСТ ОТ НОВА ПАРАДИГМА ЗА ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Росица Чобанова*

Увод

Съвременната глобална технологична промяна се основава на дигитализацията – ускореното създаване и все по-широко прилагане на нови информационни и комуникационни технологии. Поради своята природа те съдействат за ускоряване процесите на научните изследвания и обновяване, чийто успех до голяма степен се определя от комуникацията, от достъпа до и обработката на информация. В тези условия икономическото развитие все повече се характеризира посредством интензитета на разходите за научно-изследователска и развойна дейност (НИРД), на първо място и доколко тази дейност е насочена за решаване на нови и важни предизвикателства пред икономиката и обществото. На европейско равнище, във връзка с това, е новото предложение за финансиране на НИРД за периода 2021–2027 гг. чрез „Хоризонт Европа” (European Commission, (2020), Horizon Europe: developing EU innovation and research) което е на стойност 94.4 милиарда евро. Това е 27% увеличениеспрямо настоящата програма „Хоризонт 2020” [1].

Наличието на нов етап на развитие с нови параметри за характеристика намира израз в това, че Европейският съюз поставя като цел интензивността на научните изследвания да е средно 3% от brutния вътрешен продукт (БВП), при което 2% да е приносът на бизнеса, а 1% – на държавата. Българската държава си е поставила за цел 1.5% интензитет на НИРД. За развитостта на икономиката (националното стопанство) започва да се съди и според специално конструирани нови индекси, отчитащи нови комплексни процеси и явления в икономиката като тези за дигитализация, иновации и т.н. Анализът и оценките на състоянието на страните, основани на тези индекси служи като основа за формиране на нови политики за развитие, адекватни на новите реалности.

Във връзка с разширяване на обхвата и скоростта на промените, породени от новите технологии, свързаните с тях европейски политики и недостатъчно доброто представяне на страната в европейските класации, тук се прави опит за преосмисляне на разбирането за развитие, на политиките за

* Росица Чобанова, д.ик.н., професор, Институт за икономически изследвания при БАН, email: r_chobanova@iki.bas.bg

формирането и осъществяването на НИРД, на икономическото развитие и неговото измерване, които да са адекватни на съвременните реалности.

Икономическото развитие: определение и характеристики

Икономическото развитие е термин, в който се влага различно съдържание. Ако се базираме на етимологията, той означава постоянен процес на преминаване на състоянието на стопанството от един към друг по-напреднал етап [2]. В научната литература ще намерим различни класификации, според които етапите на развитието се характеризират като стадии, строве, епохи, формации, вълни и др. Най-разпространено е използването на начина за производство като критерий за отграничаване на различни обществено – икономически формации в процеса на развитието.

При прилагане на Хегеловото учение за развитието могат да се открият различни парадигми (примери, образци) на определяне на икономическото развитие в различни обективно съществуващи етапи от историята на човешкото общество. Те се разграничават според съдържанието, основната цел, основния ресурс, източника и механизма за осъществяване на икономическото развитие (Чобанова, 2012, с. 94-102). На всеки етап се прилага различни критерии и показатели за характеристиката му. Хегеловото наследство включва и по-конкретно учение за общественото развитие [3]. При него в рамките на един етап развитието на обществото се характеризира чрез различното съдържание на три основни компонента: цел, субект и средство.

В съвременната практика оценката на икономическото развитие и политика се основава на сравнение по избрани критерии между значенията на един или групи от показатели – индекси, за различни исторически периоди по страни или за различни страни в един исторически период. Използват се различни критерии и показатели в зависимост от целта на изследването. Най-често за оценка на икономическото развитие се използва показателят БВП на човек от населението, а за социално-икономическо развитие – Индексът на човешкото развитие. Широко се използват методологиите на Световната банка, Международния валутен фонд, Програмата на ООН, на Европейската комисия и др. При тях като критерии за развитие се определят обемът на brutният вътрешен продукт, неговата структура, темп на нарастване и обем на човек от населението, индексът на човешкото развитие, отчитащ демографското състояние, здравеопазването, образованието и доходите на населението, жизнения стандарт и др., иновационният индекс и индексът за дигитализация на обществото и икономиката и др. Последните два индекса са свързани с новия етап на развитие, определяща характеристика на който е развитието и внедряването на ИКТ, съпътстващото ускоряване на процесите на научни изследвания, навлизането на ИКТ във

всички сфери на икономическия и обществен живот [4]. С навлизането на нови информационни и комуникационни технологии (ИКТ) възниква ново понятие – дигитализация. То може да се дефинира като процес, дейност и резултат от внедряване на нови ИКТ в организациите и на национално равнище и като инструмент на политики за постигане на национално значими цели на развитие.

За да измерва напредъка на Европа при изграждането на цифрова икономика и цифрово общество, Европейската комисия създава онлайн инструмент, наречен „Индекс за навлизане на цифровите технологии в икономиката и обществото“ (DESI). Той обединява набор от пет значими показателя за настоящата комбинация от политики в областта на цифровите технологии в Европа, който дава възможност за преглед на резултатите на всяка от държавите членки, а именно – свързаност, човешки капитал, използване на интернет услуги, интеграция на дигиталните технологии, дигитални обществени услуги. За да се подобри методиката и да бъдат взети предвид най-новите технологични постижения, за 2019 г. в DESI са въведени редица промени. Сега DESI обхваща и: готовност за навлизането на следващото поколение мобилни мрежи – 5G, на цифрови умения над основните, минимални необходими основни софтуерни умения, жени — специалисти по ИКТ, абсолвенти по дисциплини в областта на ИКТ, лица, които никога не са използвали интернет, професионални социални мрежи, участие в онлайн курсове, консултации и гласуване онлайн, лица, които извършват продажби онлайн, големи масиви от данни, обмен на медицински данни и електронни медицински рецепти.

За оценка на иновативността на развитието се използва Европейското иновационно табло. То предоставя сравнителен анализ на резултатите от иновациите в държави от ЕС, други европейски страни и регионални съседи. То оценява относителните силни и слаби страни на националните иновационни системи и помага на държавите да идентифицират областите, които трябва да адресират за съвременно развитие. Европейското табло за иновации 2019 е публикувано на 17 юни 2019 г.

Данни, методи за анализ

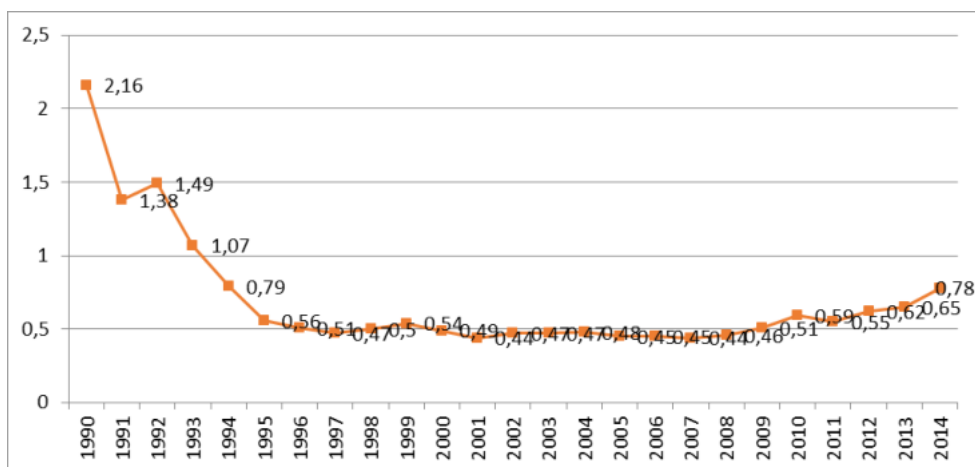
Тук ограничаваме разбирането за съвременно икономическо развитие, залегнало в стратегическите документи на ЕС като развитие, изискващо висок интензитет на научни изследвания, адекватен на скоростта на промяна на използваните ИКТ. Във връзка с това Европейският съюз си поставя за цел най-напред към 2010, след това към 2020, а сега и към 2030 г. интензитетът на научните изследвания да бъде 3% разходи за НИРД от brutния вътрешен продукт, като необходимо условие за развитие, определяно от ус-

корено внедряване на новости в стопанството. Към момента ЕС е постигнал 2% НИРД интензитет, т.е. $\frac{2}{3}$ от набелязаното равнище. За страната целта НИРД интензивността на икономическото развитие е определена на равнище 1.5%. Но от началото на прехода и досега тя е ниска, като през последните 27 г. е със стабилно равнище от около 0.5%. Т.е. постигната е $\frac{1}{3}$ от поставената за страната занижена цел, която е $\frac{1}{4}$ от средното за ЕС постигнато равнище и $\frac{1}{6}$ от целевото равнище.

НИРД интензивността, измерена като съотношение на общите за страната разходи за НИРД, и обема на БВП в % [5] определя жизнеспособността, или уменията на едно национално стопанство за саморазвитие в условия на глобализация. Ниската НИРД интензивност на националното стопанство в условия на ускорена технологична промяна и глобализация на икономическите процеси е съществена пречка пред икономическото му развитие.

Въпреки очакванията, промените от 1989 г. се съпровождат от рязък спад на НИРД интензивността на българската икономика. Равнището ѝ от 2,16 % в началото на периода пада до 0.5% (вж. фиг. 1.). Това равнище се поддържа и до днес, въпреки че с пълноправното членство в Европейския съюз, съпроводено от финансиране на оперативна програма за конкурентоспособност се постави целта за постигане на равнище от 1.5% (вж. фиг. 2.). Поставените цели, въпреки скромния напредък и постигане на равнище от 0.75% през 2018 г., не са реализирани и до днес.

Европейската политика за увеличение на равнището на общата НИРД интензивност от 2% на 3% също не е реализирана. Отчита се, че за това оказва влияние ниската НИРД интензивност на наскоро приетите държави в Съюза. Но все пак средноевропейското равнище на НИРД интензивност бележи подобрене, докато това, на националното стопанство остава почти същото, като вече е близо четири пъти по-ниско от средноевропейското за периода (вж. фиг. 2).



Фиг. 1. НИРД интензивност на българската икономика през периода 1990 – 2014 г.

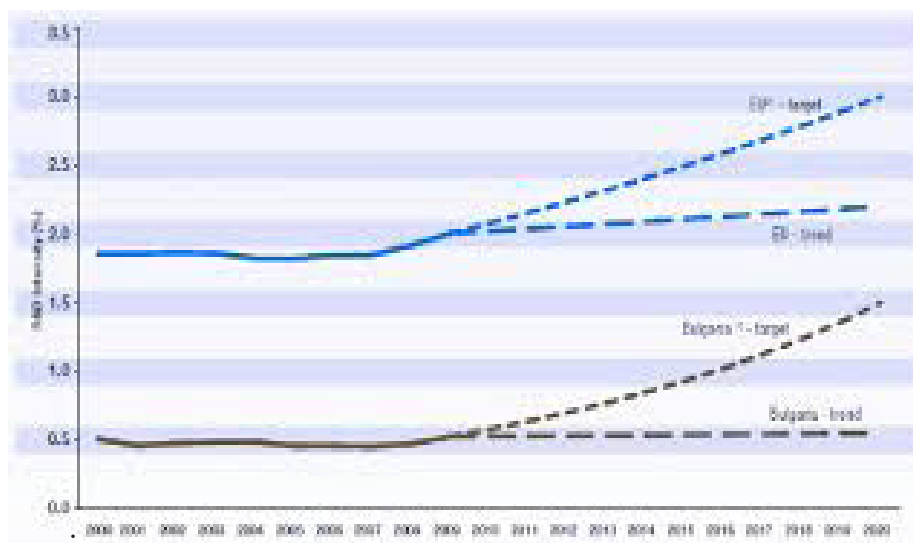
Източник: DG Research and Innovation–Unit for the Analysis and Monitoring of National Research Policies (European Commission – 2015)

Данни: Eurostat, DG ECFIN, НСИ

Бележка: (1) Прекъсване на редовете между 1999 и предишните години и между 1996 и предишните години

За ниското равнище на иновативност оказват влияние редица фактори, неотчетени при формиране на иновационната политика. Проведените в Института за икономически изследвания проучвания, показват че тези фактори са свързани с ускорената глобализация и съответното по-качествено и по-ефективно глобално предлагане на нови знания, с глобализация в търсенето на нови знания, с политиките на отворен достъп до резултати от фундаментални изследвания.

Данните показват, че на тези тенденции националното стопанство реагира като намалява вътрешното търсене и предлагане на резултати от национално – базирани научни изследвания и иновации. Това се дължи предимно на недостатъчната конкурентоспособност на научните и иновационни дейности и резултати, последица от дългосрочното им недофинансиране, както и от липсата на политика на достатъчно ясни приоритети за финансиране на научни изследвания, които да са обвързани с постигане на целите на икономическото развитие на българското общество.



Фиг. 2. НИРД интензивност – цели и трендове за ЕС и България 2000 – 2020 г.

Източник: World Bank (2012)

Като резултат провежданите политики имат обратен от очакваното ефект – наблюдава се непрекъсната тенденция на намаляване на търсенето и предлагането на нови знания в страната и съответна загуба на жизнеспособност и конкурентоспособност на икономиката в условия на ускорена глобализация, продължава „изтичането на мозъци“. Не се реализира очакваното увеличение на равнището на БВП, на производителност на труда, на ефективност на използване на ресурсите, на обема на интелектуалната собственост в страната. Това е още един аргумент за необходимостта от нова парадигма за формиране и провеждане на научна и иновационна политика за развитие на националното стопанство.

В резултат от политиката на очакване европейските средства да решат проблема за преодоляване на ниското равнище на търсене и предлагане на нови знания в националното стопанство, държавното управление постепенно се оттегля от формирането и провеждането на научна и иновационна политика. То се изразява в намаляване на относителния дял на този сектор в общия обем на извършените разходи за НИРД и в липсата на достатъчно ясни приоритети за инвестиране. Делът на държавното управление през 2018 г. спада от 2014 г. от 26.4% на 23.5 % през 2018 г. от общия обем средства – източник на финансиране за НИРД.

Бизнесът започва да показва тенденция на по-добро представяне по отношение инвестиране на собствени средства за научни изследвания и ино-

вационни дейности, достигайки от 22,3% през 2014 г. 43 % – но равнище на дял от общото за страната финансиране през 2018 г. От друга страна, сектор „Предприятия“ е най-големият от петте институционални сектора, които финансират НИРД, а именно 71.9% от общите разходи за НИРД. От общо 594 000 хил. лв. осъществени разходи за НИРД в бизнес сектора за 2018 г., собствени са 340 950 хил., а с източник чужбина – 241 798 хил. лв. Т.е. за разходи на бизнеса за НИРД са основната част от всички чужди средства, предназначени за НИРД – общо 276 360 хил. лв. Направените разходи за наука от висшите училища и университетските болници възлизат на 5.4%, а от нетърговските организации – на 0.6% от всички разходи за НИРД.

Оттеглянето на държавата от формирането на собствена политика рефлектира върху тенденцията предлагането и търсенето на НИРД в сектор държавно управление да продължават да са на ниско равнище. Те дори намаляват като % от общите за страната разходи за НИРД, въпреки рязкото увеличение на финансирането на тези дейности от чужбина след 2010 г. То води до значителна промяна в структурата на предлагането на НИРД – вече основно бизнесът има ресурс да ги осъществява, ресурс, предоставен временно, до голяма степен безвъзмездно от Европейските фондове. Т.е., в дългосрочен план бизнесът все още не е достатъчно устойчив източник за търсене на резултати от вкл. национално базирани в бизнес сектора, държавния и неправителствения сектори, научни изследвания и съответно на икономическо развитие. Водеща за формиране на политика за развитие при тези условия, следва да е държавата. И това следва да е една от характеристиките на новата парадигма за развитие. На практика се наблюдават противоположни процеси.

Дискусии

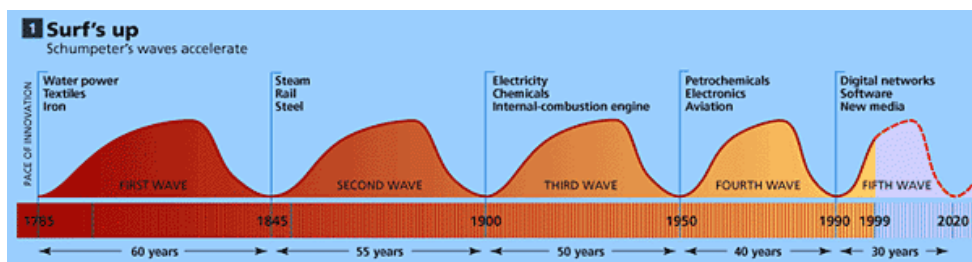
Анализът на приведените данни показва, че очертава нов етап на икономическото развитие, определен от дигитализацията и глобалната конкуренция в областта на научните изследвания. Оттеглянето на държавното управление от провеждане на научна и иновационна политика за развитие на националното стопанство води до увеличение на дисбаланса между финансиране и резултати от НИРД по институционални сектори. Със средства за научни изследвания днес разполага основно бизнес секторът. Въпреки че е изминал достатъчно дълъг период от влагането на значими средства, не се отбелязва ръст на производителността на труда, на ефективността на използване на ресурсите, на обема на индустриална собственост и т.н. Регистрираните научни резултати се получават с най-голям дял в сектора на научните изследвания и на първо място – БАН. Това, заедно с другите последици, води

до задълбочаване подценяването на труда на учения и до адекватната негова реакция да напуска страната.

Тенденциите на спад във вътрешното и външно търсене и вътрешното предлагане на национално базирани резултати от НИРД води до дисбаланс в структурата им по отношение на области на научно познание и компетентност. Преодоляването на тези дисбаланси, както и на ниското им равнище се свързва с необходимостта от коренна промяна в научната и иновационната политика за развитие на националната икономика.

Обновяването, като ядро на процеса на икономическо развитие, днес има своя качествено нова характеристика, свързана със ускоряване на създаване на новости и разпространението им. Наред с новите информационни и комуникационни технологии – ИКТ, днес сме съвременници на възникване на много нови технологии, като процесът на внедряването им и получаването на икономически резултат обхваща все по-кратки времеви периоди. Това означава, че са необходими много по-висока НИРД интензивност за следване на тенденцията на *ускоряване на процесите на технологична промяна*. Тази тенденция се откроява ясно от визуализирането на т.нар. Шумпетерови/ Кондратиеви иновационни вълни на технологична промяна: По-долу е представена осъвременената картина на иновационните вълни от 1785 г. насам [6]. Съответно намалява и периодът, през който новите технологични знания оказват въздействие върху икономическото и обществено развитие.

От 1990 г. започва пета вълна на обновяване, която се предполага, че ще продължи около 30 години. Тя е свързана с широкото разпространение и използване на дигиталните мрежи, софтуера и новите медии. Характеризира се с конвергенцията на нанотехнологиите, биотехнологиите, информационните технологии и когнитивната наука (науката за познанието).



Фиг. 3. Шумпетерови иновационни вълни

Източник: специален доклад на сп. Икономист (Economist) с интерпретация на иновационните вълни на Шумпетер (Schumpeter, 1939)

Тази нова вълна застъпва предишната и се очаква да предизвика „ураган“ от иновации, който поради характера на ИКТ се съпровожда от промени в

модела на осъществяване на иновационния процес като процес на превръщане на знанията в икономически резултат. От предишни изследвания се установи, че от средата на миналия век насам промяна в модела на иновационния на практика се извършва на почти всеки 10 г., което определя и промяна в съответните политики за научни изследвания и иновации.

Анализът на данните показва, че на тези тенденции националното стопанство реагира като намалява вътрешното търсене и предлагане на резултати от национално – базирани научни изследвания и иновации. Това се дължи предимно на недостатъчната конкурентоспособност в резултат на дългосрочното им недофинансиране, както и на липсата на политика на достатъчно ясни приоритети за финансиране на научни изследвания, които да са обвързани с икономическото развитие.

Заклучение

В резултат на дигитализацията икономиката и обществото са в нов етап на развитие. Той изисква нов образец на анализ, както и на формиране и реализиране на цели и инструменти за политики или, с други думи – нова парадигма на развитието. Би могло, макар и с висока степен на допускане да се предположи, че при нея се променят целта, средството и субекта, които са с най-голям принос за развитието. От брутен вътрешен продукт, свободна конкуренция и бизнес сектор, стават съответно НИРД интензивност, координация на национално, регионално – балканско, европейско и световно равнище, обществен сектор в сътрудничество с бизнес сектора. С особена острота се налага преосмисляне на стратегиите за развитие.

В тази ситуация осъществяваната политика на очакване на положителни резултати от отдръпване на държавата от провеждане на научна и иновационна политика и основаване на пазарните сили за повишаване на иновативността на националната икономика в условия на глобализация е недалновидна. Тя унищожава огромен потенциал за научни изследвания и иновации, респективно за дългосрочно икономическо развитие на страната.

Направеният анализ показва, че целта икономическото развитие да се осъществява с нарастваща НИРД интензивност не се реализира през 30 годишния период на промени – след драстичния спад, тя остава на равнище около 0.5%, което е 6 пъти по-ниско от лисабонската цел и три пъти по-ниско от националната.

Това води до постепенно отдръпване на държавата от формиране и провеждане на научна и иновационна политика; появяващи се дисбаланси между структура на разходи и финансиране на НИРД; дисбаланси в инвестирането на научните изследвания и иновационната дейност, породени от неотчитане въздействието на глобализацията и новата иновационна вълна

върху търсенето и предлагането на национално базирани резултати от научни изследвания; неясно формулирани приоритети и очаквани резултати; неотчитане на дигитализацията и свързаната с нея глобализация в политиките за развитие. Приведените аргументи показват, че при настоящата парадигма страната се очертава като страна с изоставащо развитие спрямо другите страни от ЕС.

Преодоляването на тези негативни тенденции предполага промяна на парадигмата за развитие на националното стопанство. В подкрепа на тази теза може да се добавят и последни анализи на българското правителство във връзка с актуализация на документи като стратегии за дигитализация др. Те налагат разработване и провеждане на нови политики, насочени към решаване на обществено значими проблеми с научно-изследователски инструментариум.

Благодарности. В материала са представени някои авторски идеи в рамките на договор КП-06-435/8 на Фонд „Научни изследвания“ от 2019 г. на тема: „Подобряване на ефективността в нормативния регламент за планирането на териториалното устройство и регионалното развитие в България“.

Бележки:

[1] Допълнителните средства са в подкрепа на здравните системи, цифровата трансформация, климата, културните и творческите индустрии, устойчивите градове, мобилността, храните.

[2] В Речника на българския език, поддържан онлайн от Института по български език на БАН, под развитие се разбира развиване, стабилно преминаване от един етап в друг – по-горен, по-съвършен; напредък. Синоними са понятията за растеж, прираст, ръст, подем, просперитет, процъфтяване, история, процес, развой, движение, ход, течение, динамика, подобрене, увеличение, постижения. (Речник на българския език). Според речника от Оксфорд, развитието е процесът, при който някой или нещо расте или се променя в по-напреднало (Oxford Learner's Dictionaries). Според Кеймбриджския речник, развитие е постоянният растеж на нещо, така че то да стане по-напреднало, по-силно и т.н. (Cambridge Dictionary).

[3] Разбирането за развитие на обществото Хегел свежда до разграничаването на основните компоненти на общественото развитие: субект на развитие, цел на развитието и средства за развитие. (Гегел, „Введение в история философии“).

[4] Информационните технологии са съвкупност от процеси, методи на търсене, получаване, предаване, събиране, обработка, натрупване, съхранение, разпространение и/или предоставяне на информация, а така също ползване на информация и защита на информацията. Използването им от икономическа гледна точка е свързано с потенциала им да намаляват тру-

доемкостта на процеса на събиране, обработване и използването на информационните ресурси, а така също на неговата надеждност и оперативност. [5] Много често, особено при докладване на бюджета, се използват данни за разходите за НИРД в абсолютни стойности. Анализът им на годишна база има различна смислова натовареност от с НИРД интензивността, използван за целите на характеристика на политиката по възприетата от ЕС методология.

[6] Първата вълна на обновяване в този период е предизвикана от използването на силата на водата, заедно с развитието на текстилната промишленост и широкото използване на желязото. Тя е с продължителност от 60 г. Втората вълна на обновяване на икономиката е свързана с използването на парата, производството и широкото използване на стоманата. Тя е с продължителност от 55 г. Третата иновационна вълна започва от 1900 г. с широкото използване на електричеството, на двигателите с вътрешно горене и развитието на химическата промишленост. Тя продължава около 50 г. Четвъртата вълна на обновяване на икономиката се характеризира с нарастнал обем на производството на химически продукти – бензин, нефт и газ, с ускорено развитие на електрониката и авиацията. Продължителността на тази вълна е около 40 г.

Референции:

Европейска комисия, (2020), „Хоризонт Европа“: развитие на иновациите и научните изследвания в ЕС.

(European Commission, (2020), Horizon Europe: developing EU innovation and research), <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/horizon-europe/>, accessed 25.07.2020)

Европейска комисия, (2019). Индекс за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI), Доклад за държава членка за 2019 г. България. (European Commission, 2019, DESI Country report for Bulgaria)

Речник на българския език, понятие „развитие“, Rechnik na balgarskiya ezik, development, <https://ibl.bas.bg/rbe/>, посетен 25.05.2020.

Хегел, Г. Вж. Гегель, Г., (1929-1959). Введение в история философии, В: Избранные сочинения в 14 томах, т. 5, М.; Л.: Госполитиздат; Соцэкгиз, (Hegel G.: Look at Gegel, (1929-1959), Izbrannie sochineniya v 14 tomakh, t.5, Moskva, Leningrad, Gospolitizdat; Sotsekiz.)

Чобанова, Р., (2012), Иновативност на националната икономика, София, Акад. изд. Проф. М. Дринов

(Chobanova, R., 2012, Inovativnost na nacionalnata ikonomika, Sofia , Acad. izd. Prof. M. Drinov,)

Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/development>, accessed 18.05.2020.

Economist, Aug 11th, 2014, The long cycles of industrial innovation are becoming shorter. Special report. <https://www.economist.com/images/19990220/csu447.gif>, accessed 25.05.2020

European Commission (2015). Peer Review of the Bulgarian Research and Innovation System: Horizon 2020 Policy Support Facility. September 2015, Brussels, EC. <https://rio.jrc.ec.europa.eu/policy-support-facility/peer-review-bulgarian-research-and-innovation-system>, accessed 13.02.2020.

Schumpeter, J.A., (1939), Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process, New York and London, McGraw – Hill Book Company Inc.

World Bank, (2012). Going for Smart Growth: Making Research and Innovation Work for Bulgaria, Technical Report, Jan 2012

НЕОБХОДИМОСТ ОТ НОВА ПАРАДИГМА ЗА ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Резюме

Открит е нов етап в икономическото развитие, свързан с дигитализацията като навлизане на информационните и комуникационните технологии в икономиката и обществото, който определя необходимостта от промяна на парадигмата за характеристиката му. В теоретичен план аргументите за тази промяна се основават на Хегеловото разбиране за развитие на обществото. Те се отнасят до съвременната неспособност на субектите и средствата за развитие от стария етап да допринесат за постигане целите на новия етап на развитие; намаляване на потенциала за развитие поради много ниската интензивност на изследванията през последните 30 години; невъзможността, въпреки провежданите политики, тя да се увеличи от 0,5% до 1,5% за страната и до 3% за ЕС; намаляване на търсенето на национално базирани резултати от НИРД по отношение на глобалното предлагане; ускорено изоставащо технологично развитие на страната.

Ключови думи: икономическо развитие, Хегел, парадигма, промяна, информационни и комуникационни технологии, България

JEL: O30, O38, O52

NEED FOR A NEW PARADIGM OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Rossitsa Chobanova*

Abstract

A new stage in the economic development has been highlighted, associated with digitalisation as a penetration of information and communication technologies in the economy and society. The new stage requires a new paradigm of development to be defined. Arguments are given based on the application of Hegel's understanding of the development of society. Among them are contemporary inability of the subjects and means of development from the old stage to contribute to achievement the goals of the new stage of development; reduction of potential for development because of the very low intensity of research in the last 30 years; the inability to increase it from 0.5% to 1.5% for the country and to 3% for the EU; reduction of the demand for nationally based results in terms of global supply; accelerated lagging technological development of the country due to the very limited research and development resources.

Key words: economic development, Hegel, paradigm, change, information and communication technologies, Bulgaria

JEL: O30, O38, 052

* Rossitsa Chobanova, D.Sc., Prof., Economic Research Institute, Bulgarian Academy of Science, email: r_chobanova@iki.bas.bg